

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra speciální pedagogiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Přijetí trans žactva a studujících ve školním prostředí
Acceptance of trans pupils and students in school environment

Daniel Majer

Vedoucí práce: PaedDr. Eva Marádová, CSc.

Studijní program: Speciální pedagogika

Studijní obor: Speciální pedagogika

Odevzdáním této bakalářské práce na téma Trans žactvo a studující potvrzují, že jsem ji vypracoval pod vedením vedoucí práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzují, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

11. července 2024 v Praze

ABSTRAKT

Tato bakalářská práce se věnuje tématu přijetí trans žactva a studujících v rámci školního prostředí. Cílem je zjistit, jaké zkušenosti mají konkrétní trans osoby s přijetím v rámci třídního kolektivu i ze strany vyučujících. Práce je rozdělena na teoretickou a výzkumnou část. Teoretická část je věnována pojmům z oblasti pohlaví a genderu, neboť téma genderové identity je v posledních letech více diskutovaným tématem a výrazně více vstupuje do prostředí škol, které na to musí reagovat. Proto také bylo cílem zreflektovat ukotvení tohoto tématu. Dále se na základě odborné literatury zaměřuje na oblasti, ve kterých může trans žactvo a studující narážet ve školním prostředí na překážky. Výzkum byl proveden formou polostrukturovaných rozhovorů s trans osobami, které měly zkušenosti s touto problematikou při vzdělávání na základní či střední škole. Z výzkumného šetření vyplynulo, že zkušenosti trans studujících jsem velmi různorodé a odráží tak současnou situaci, kdy chybí metodika či nějaké doporučení, které by tuto tematiku zpracovávalo. Výsledky výzkumu tak mohou přinášet náhled do tématu trans studujících a nabízet inspiraci k možným řešení situací, se kterými se trans studující ve školním prostředí setkávají.

KLÍČOVÁ SLOVA

Transgender, tranzice, gender, genderová identita, školní prostředí

ABSTRACT

This bachelor's thesis addresses the topic of the acceptance of transgender students within the school environment. The aim is to determine the experiences of specific transgender individuals regarding acceptance within their class group and by their teachers. The thesis is divided into theoretical and research sections. The theoretical part is dedicated to terms related to sex and gender, as the topic of gender identity has become more discussed in recent years and increasingly enters the school environment, which must respond to it. Therefore, another aim was to reflect on the integration of this topic. Furthermore, based on academic literature, it focuses on areas where transgender students may encounter obstacles in the school environment. The research was conducted through semi-structured interviews with transgender individuals who had experiences with this issue during their education at primary or secondary school. The research findings revealed that the experiences of transgender students are very diverse, reflecting the current situation where there is a lack of methodology or guidelines addressing this topic. The results of the research can thus provide insight into the topic of transgender students and offer inspiration for possible solutions to the situations transgender students face in the school environment.

KEYWORDS

Transgender, transition, gender, gender identity, school environment

Obsah

Úvod	6
1 Pohlaví a gender	8
1.1 Pohlaví	8
1.1.1 Intersexualita	8
1.2 Gender a genderová identita	9
1.3 Vztah mezi pohlavím a genderem	10
1.4 Transgender	11
1.5 Nebinarita	11
1.6 Tranzice	12
1.6.1 Sociální tranzice	12
1.6.2 Úřední tranzice	13
1.6.3 Medicínská tranzice	14
2 Trans žactvo a studující ve školním prostředí	17
2.1 Tranzice ve škole	17
2.1.1 Oficiální metodika	17
2.1.2 Úloha školního poradenského pracoviště	18
2.2 Specifické situace trans žactva a studujících	18
2.2.1 Oslovování	18
2.2.2 Genderově segregované prostory	19
2.2.3 Školní pobyty	20
2.2.4 Tělesná výchova	21
2.2.5 Studijní informační systémy	21
2.3 Diskriminace a šikana	21
2.3.1 Prevence transfobie ve škole	23

2.3.2	Organizace	24
3	Výzkumné šetření	26
3.1	Cíl práce a výzkumné otázky	26
3.2	Metodologie	26
3.3	Charakteristika respondentů	26
4	Výsledky výzkumného šetření	28
5	Závěr výzkumného šetření	38
5.1	VO 1: Zkušenost s přijetím kolektivem spolužactva	38
5.2	VO 2: Zkušenost s přístupem vyučujících po coming outu	38
5.3	VO 3: Zkušenost s řešením specifických situací	39
	Závěr	41
	Seznam použitých informačních zdrojů	42
	Seznam příloh	46

Úvod

Tato bakalářská práce se zabývá tematikou přijetí trans studujících ve školním prostředí. Téma trans dětí a dospívajících se stává stále aktuálnějším a diskutovanějším. Na tuto oblast existuje více různorodých úhlů pohledů a perspektiv. Některé z nich mohou být založeny na stereotypním vnímání světa či na nedostatečné informovanosti ohledně tohoto tématu.

Škola je prostředí, které je pro vývoj dítěte velmi důležité, tráví tam mnoho času, a mělo by se tam tedy cítit příjemně a bezpečně za všech okolností. Každé dítě, ať už je jakékoliv, by mělo být školním prostředím přijato bez rozdílu. Tak tomu ale bohužel všude není. Velká řada škol se s trans studujícími zatím nesešla, ale ani ty školy, které se již s trans studujícími setkaly, nevědí, jak s danými osobami jednat a jak postupovat. V českém prostředí zatím neexistuje žádná metodika, která by se zabírala prací s trans studujícími.

Toto téma jsem se rozhodl zpracovat, neboť nesoulad genderové identity s přiřazeným pohlavím způsobuje studujícím v průběhu studia komplikace stejně jako jiná sociální znevýhodnění, jimiž se speciální pedagogika zabývá. Domnívám se, že i oblasti genderové rozmanitosti by se měl tento obor více věnovat.

V práci je používán genderově inkluzivní jazyk, který může znít neobvykle, ale pro inkluzivní přístup je důležité jeho používání.

Cílem teoretické části práce je vysvětlit téma genderu a genderové rozmanitosti a také jejich roli ve školním prostředí. První kapitola se věnuje pojmům pohlaví a gender, vysvětluje rozdíly mezi nimi. Také jsou popsány trans identity a proces tranzice, který mohou zahájit studující v kterémkoli stupni vzdělávání. Druhá kapitola se již věnuje trans žactvu a studujícím ve školním prostředí, na základě především zahraniční odborné literatury jsou zpracovány oblasti, ve kterých se trans studující setkávají s komplikacemi, které ostatní studující nezažívají.

Cílem výzkumné části je pomocí polostrukturovaných rozhovorů zjistit, s jakým přístupem se konkrétní trans studující po coming outu setkávají ve školním prostředí. K naplnění cíle pomohou tři stanovené výzkumné otázky, které se věnují zkušenostem, jak byli trans studující přijati kolektivem spolužactva, kolektivem vyučujících a jaké jsou jejich zkušenosti

s konkrétními specifickými situacemi, s nimiž se trans studující v průběhu vzdělávání setkávají.

1 Pohlaví a gender

Tato práce se věnuje trans studujícím. Pro správné porozumění tématu trans studujících je nutné porozumět trans tematice jako takové, a tedy i základním pojmům s ní spojených, jimiž jsou pohlaví a gender. Tato kapitola se věnuje vymezení těchto pojmů a jejich kontextu ve společnosti.

1.1 Pohlaví

Pohlaví je pojem, který se používá ke kategorizaci lidí podle jejich biologických pohlavních znaků na muže a ženy. Jedná se o vše, čím se na biologické úrovni liší. (Oakleyová, 2000) Pohlaví je možné vnímat v několika úrovních, a to „*pohlaví chromozomální, pohlaví gonadální, pohlaví vnějších genitálií, pohlaví vnitřních genitálií, hormonální pohlaví, psychosexuální mozková centra predisponující jádrovou pohlavní identitu, fenotypické pohlaví*“. (Janošová, 2008, s. 39) Fifková (2008) popisuje také pohlaví psychické, které vyjadřuje, jak se daný člověk cítí, zda jako muž, či žena. Zde ale dochází k záměně s genderovou identitou.

Při narození je jedinci dle přítomnosti pohlavních orgánů přiřazeno pohlaví sociální, které je pak úředně zapsané. (Maříková, Petrusek, Vodáková, 1996)

Jakmile je pohlaví jedince při narození těžko rozpoznatelné, jsou přítomny jak mužské, tak ženské primární pohlavní znaky, jedná se o intersexuální jedince. (Fafejta, 2016)

1.1.1 Intersexualita

Pojem intersexualita označuje stav, kdy nelze jednoznačně určit biologické pohlaví osoby, protože její biologické znaky nejsou jednoznačně mužské, či ženské. Mezi intersexuální jedince spadají i osoby bez primárních pohlavních znaků a také osoby s různými poruchami pohlavních chromozomů. (Sloboda, 2016) Dříve se k označení těchto osob používal pojem hermafrodit, od kterého se ale v současnosti ustupuje, neboť je vnímán negativně a také pojem intersex osoby je výstižnější. (Fafejta, 2016)

Většina odborníků rozdílný počet pohlavních chromozomů nepovažuje za variantu intersexuality, mezi výjimky patří A. Fausto-Sterling, která tuto odlišnost zařazuje do kategorie intersexuality. Odlišná výbava pohlavních chromozomů způsobuje syndromy,

jejichž závažnost je různá, mohou i nemusí být u nich přítomny další zdravotní potíže. Mezi tyto syndromy patří Turnerův syndrom, kdy se jedná o dívky s karyotypem 45,X0, mají tedy jen jeden pohlavní chromozom, dále Klineferterův syndrom, který nejvíce odpovídá představě společnosti o oboupohlavnosti, neboť se jedná o jedince s karyotypem 47,XXY (případně 48,XXXY), nachází se u nich dva ženské a jeden mužský chromozom. Tito jedinci se rodí jako chlapci, ale jejich úroveň testosteronu je nižší než u mužů 46,XY, což způsobuje nedostatečné vyvinutí mužských sekundárních pohlavních znaků. Úroveň ženských hormonů je naopak zvýšena a to má vliv na vývoj některých femininních znaků. Dalšími syndromy způsobenými odlišným počtem chromozomů jsou syndrom „supermale“ s karyotypem 47,XYY a „superfemale“ 47,XXX, tyto jedinci ale nejsou považováni za intersexuální. (Janošová, 2008)

Velmi kontroverzní je diskuze ohledně operací intersexuálních dětí. V současné době se provádí po narození intersex jedince operace, při které lékaři upraví genitál dítěte tak, aby odpovídal společenským normám, a to i v případě, že je před operací naprosto funkční a že tato operace funkčnost a citlivost omezí. Takovéto operace byly kritizovány WHO, Radou Evropy a dalšími. Tyto operace, které jsou čistě estetického rázu, by se neměly provádět a dítě by mělo vyrůstat v podporujícím a chápajícím prostředí, kde může volně vyjádřit svou identitu. Pokud by byla operace provedena a lékaři by upravili genitál jinak, než jaká je genderová identita jedince, rázem se z intersex osoby stane i trans osoba. Nelze říci, že situace osob, u kterých nebyla provedena úprava genitálu v dětství, by byla bezproblémová, i u těchto jedinců se mohou vyskytovat psychické problémy, které vyžadují odbornou pomoc. (Fafejta, 2016)

1.2 Gender a genderová identita

Pojem gender pochází z anglického jazyka a je přejímán i do jazyka českého. (Fifková, 2008) Poprvé byl využit v roce 1955 v článku, který napsal J. Money, kde ho využil k popsání identity, která vyplývá z jedincova sebeprožívání, tvrzení a jeho chování, nikoliv identity určené dle anatomie. (Janošová, 2008) Fafejta (2004, s. 30) říká o genderu: „*Označuje kulturní a sociální stereotypy a očekávání, které se pojí k jednotlivým pohlavím.*“ Jedná se o termín, který se používá pro vlastnosti a chování, které jsou spojeny s obrazem muže a ženy. Jeho pojetí je v různých společnostech odlišné, mění se i v průběhu historie.

(Maříková, Petrušek, Vodáková, 1996) Pojetí genderu vypovídá i o stupni společenského vývoje různých kultur. U přírodních národů a národů s velkou tradicí probíhá změna společenských rolí výrazně pomaleji a méně zřetelně než v naší společnosti. (Beal, 1994, podle Janošová, 2008)

Genderovou identitu je možné definovat jako pocit příslušnosti k danému pohlaví, zda se jedinec cítí být ženou, mužem, případně ani jedním či obojím. Jedná se o to, jak člověk definuje sám sebe na genderové škále. (Doležalová, Heumann, Orlíková, Hull-Rochelle, Pavlica, 2021)

Genderovou identitu, tedy co je nám vlastní a kým jsme, máme danou a nevybíráme si ji, pracovat pak ale můžeme s tím, jak identitu navenek prezentujeme. „*Tvoří ji genderové atributy, které jedinec prožívá jako jemu vlastní.*“ (Janošová, 2008, s. 42)

1.3 Vztah mezi pohlavím a genderem

V naší společnosti se běžně gender a pohlaví nerozlišuje, společnost se orientuje pouze podle biologického pohlaví a neuvědomuje si existenci genderu. Genderová role určená podle biologického pohlaví je nám dána již před narozením, kdy díky medicínské technologii lze určit pohlaví plodu v prenatálním stadiu. (Fafejta, 2004)

Mnohým osobám jsou blízké vlastnosti, které dle společnosti odpovídají spíše chování opačného pohlaví, ale jejich genderová identita se shoduje s jejich pohlavím. Takovéto osoby můžeme označit jako genderově nekonformní (Costin, Draguns, 1989, podle Janošová, 2008) Může se jednat o chlapce s feminními projevy chování či dívky s maskuliními projevy. Tito chlapci jsou společností přijímaní mnohem negativněji než dívky chovající se jako chlapci. (Thorne, 1994, podle Janošová, 2008)

Ve většině případů se pohlaví a gender shodují, tudíž biologické pohlaví a od něj odvozená genderová kategorie odpovídá genderové identitě. (Maříková, Petrušek, Vodáková, 1996) V tomto případě se jedná o cis-gender osoby. Pokud tomu tak není, pak se jedná o transgender jedince. (Fifková, 2008)

K tomu, aby si jedinec uvědomil, že jeho genderová identita je odlišná, je nutná existence společnosti a společenských norem, které jsou odlišné pro muže a ženy, neboť pokud by dítě vyrůstalo například na opuštěném ostrově, kde by se nacházeli jedinci jen jednoho pohlaví,

nikdy by si nemuselo uvědomit svou odlišnost, neboť by nebyla jiná možnost, se kterou by se dítě ztotožňovalo více. (Janošová, 2008)

1.4 Transgender

Chápání tohoto pojmu není v ČR jednotné. Fifková (2008) říká, že pod pojem transgender dříve spadali lidé, kteří se nacházeli na rozhraní pohlaví. V současné době tento termín označuje osoby, jejichž gender se neshoduje s pohlavím biologickým. Fafejta (2016) nicméně popisuje transgender osoby jako jedince, jejichž genderová identita neodpovídá pohlaví, které jim bylo určeno při narození, ale nepožadují kompletní operativní změnu pohlaví. Americká psychiatrická asociace popisuje rozdíl mezi transgender jedinci a transsexuálními jedinci. Transgender je nemedicínský pojem, který se používá od 90. let minulého století a jeho používání nabývá na intenzitě. Jedná se o termín, který zaštiťuje všechny osoby, jejichž genderová identita je odlišná od biologického pohlaví. Někteří lidé spadající pod tuto kategorii se nevnímají striktně jako muž či žena, ale jejich genderová identita se může nacházet kdekoliv na škále mezi mužem a ženou. Mohou se identifikovat jako nebinární, bigender, agender, genderqueer nebo gender nekonformní. Existuje také termín transsexuál, od jehož používání se upouští, neboť příliš evokuje sexuální orientaci, se kterou nemá nic společného. (Transparent) Transsexuál je historický medicínský pojem, jenž popisuje osoby, které podstoupily medicínské a operativní kroky nutné pro úřední změnu pohlaví. (American psychiatric association, 2024)

Je možné používat zkrácenou formu trans, případně trans*, kdy hvězdička znázorňuje otevřenost k rozmanitosti genderových identit, termín trans* zahrnuje jak binární trans lidi (trans muže a trans ženy), tak nebinární osoby. Trans osoba může mít jakoukoliv sexuální či vztahovou orientaci, genderová identita neurčuje, jakou má jedinec sexuální orientaci. Pokud by ale neexistovalo binární vymezení pohlaví, sexuální orientace by neexistovaly, neboť ve vztazích by pohlaví nebylo vůbec důležité. (Sloboda, 2016)

1.5 Nebinarita

Nebinární osoby jsou jedinci, již nezapadají do binárních kategorií muže a ženy. Identita některých je fluidní, mění se v průběhu života. Někteří se ztotožňují s mužskou i ženskou genderovou identitou najednou, jiní se cítí na pomezí, ale také se může jednat o jedince, kteří

se neidentifikují se žádným genderem. Jejich prožívání genderu je velmi individuální, jedná se o menšinu v menšině, která je pro společnost téměř neviditelná. Nebinární lidé mohou používat různé rody, někteří rody střídají, někdo si vybere ženský či mužský rod podle toho, který jim více vyhovuje, a jiní používají zájmena to, oni či nově vzniklé zájmeno „one“. (Doležalová, Heumann, Orliková, Hull-Rochelle, Pavlica, 2021)

1.6 Tranzice

Trans, intersexuální i nebinární lidé mohou podstoupit tzv. tranzici, což je proces, při kterém se mění sociální role i fyzické znaky tak, aby byly v souladu s genderovou identitou člověka. Je rozdělena do tří částí na: sociální, fyzickou a úřední. Sociální tranzice spočívá v přijetí a zastávání nové sociální role dle svého genderu. Fyzická či také medicínská tranzice je pro společnost nejviditelnější částí, skládá se z hormonální terapie a chirurgických zákroků. V České republice tuto oblast řeší sexuologie a před započítím hormonální terapie je nutná diagnostika, která určí příslušnou diagnózu. Tato diagnostika je ale složitá, neboť genderovou identitu nelze nijak změřit a záleží na dané osobě, jejím prožívání a následné důvěře a vyhodnocení ošetřujícím sexuologem či sexuoložkou. (Doležalová, Heumann, Orliková, Hull-Rochelle, Pavlica, 2021)

Není žádný „správný“ způsob, jak podstoupit tranzici, každý jedinec si sám určí, co pro něj bude fungovat. U dětí se tato rozhodnutí nejlépe dělají v podporujícím prostředí, kde je hlavní prioritou fyzická, psychická a emocionální pohoda dítěte. (Trans Families, 2020)

1.6.1 Sociální tranzice

Když se člověk rozhodne započít sociální tranzici, tedy začít vystupovat ve společnosti v takové roli, jaká je jeho genderová identita, je nutné nejdříve provést tzv. coming out. Coming out je třeba vnímat ve dvou rovinách, a to coming out vnitřní a vnější. (Beňová, 2007)

Vnitřní coming out v kontextu tranzice je uvědomění si své genderové identity. Tato fáze předchází sociální tranzici, kdy nejprve člověk zkoumá své vlastní pocity a hledá svou identitu. To, kdy člověk k vnitřnímu coming outu dospěje, záleží na mnoha faktorech. Jedná se například o to, jak je člověk schopen vnímat a identifikovat své pocity. Důležitá je také informovanost o tématu, neboť pokud daná osoba nemá dostatečné informace, není možné

uvědomit si něco, co nezná a neví, že existuje. Když si člověk svou genderovou identitu uvědomí, následuje fáze přijetí, což nemusí být hned. Pokud se daná osoba do této doby setkávala především s negativními postoji ohledně LGBT+ komunity, může to její přijetí významně zkomplikovat a prodloužit. Například pokud se v jejím okolí setkává se šikanou jiných trans osob, může se obávat, že se ona sama stane obětí, což může způsobit potlačování svých pocitů. (Kadlecová, Kostihová, Macháčková, Pavlica, 2020)

Po uvědomění si a přijetí své genderové identity provádí jedinec vnější coming out, což je proces, při kterém sděluje okolí svou genderovou identitu. Tento proces je nesmírně náročný, neboť jedinec, který začíná s tranzicí, musí provést coming out ve všech oblastech svého života. Coming out svým nejbližším bývá jedním z prvních. Někteří rodiče ale mohou na toto sdělení reagovat negativně a domnívat se, že se jedná pouze o nějakou fázi a tlačít tak dítě k přijetí genderové role dle jeho pohlaví. Toto chování může mít velký dopad na psychiku jedince. (Doležalová, Heumann, Orliková, Hull-Rochelle, Pavlica, 2021)

Sociální tranzice je prvním krokem pro mnoho trans osob, ať už se jedná o děti, dospívající, nebo dospělé. Pro některé jsou kroky související se sociální tranzicí jedinými kroky, které budou chtít podniknout. Pro jiné je to jen další součástí procesu. Sociální tranzice může mimo jiné zahrnovat změny v těchto oblastech: délka vlasů nebo styl účesu, oblečení a šperky, používání make-upu, výška hlasu, používání jiného jména a rodu. Sociální tranzice je nejčastěji první a někdy i jedinou formou tranzice, kterou mladí lidé zažívají již před pubertou. Je to také nejčastěji to, co pomůže člověku ujasnit si, zda tranzice je pro něj správnou cestou a vzhledem k vratnosti sociální tranzice nehrozí žádné nezvratné změny, naopak při možnosti procházet sociální tranzicí dojde k ujasnění si, zda případné nezvratné změny skutečně chtějí. (Trans Families, 2020)

Nedávné studie ukazují, že sociální tranzice může zlepšit osobní pohodu, sebevědomí a sebedůvěru trans dětí. (Henzel, 2016)

1.6.2 Úřední tranzice

Zákon, který by jednotně upravoval tematiku tranzice v České republice neexistuje. Před rokem 2012 byly operativní změny nutné pro úřední tranzici upravovány zákonem č. 20/1966 Sb. o péči a zdraví lidu. (Beňová, 2007) Tematikou tranzice se zabývá zákon o zdravotních službách (zákon č. 372/2011 Sb.), který ukládá, že pro úřední změnu pohlaví

je nutná operativní změna znemožňující reprodukční funkci (sterilizace). Tento zákon také zřizuje lékařskou komisi. Dalším zákonem, který se této tematice věnuje, je občanský zákoník, ve kterém se objevuje paragraf, který říká že: *„Změna pohlaví člověka nastává chirurgickým zákrokem při současném znemožnění reprodukční funkce a přeměně pohlavních orgánů.”* (zákon č. 89/2012 Sb., § 29)

Pro úřední změnu pohlaví je v České republice nutné předstoupit před komisi Ministerstva zdravotnictví, která změnu schválí a povolí operační zákroky k tomu nutné. Podmínky pro přípuštění ke komisi jsou plnoletost, minimálně rok trvající hormonální terapie a RLT (Real Life test), což je období, kdy osoba žije ve všech aspektech svého života v roli korespondující s jeho identitou. Člověk musí být také svobodný, pokud je v manželství či registrovaném partnerství, musí se nejprve rozvést. V průběhu RLT si jedinec může zvolit neutrální jméno, které mu pomáhá ve společenských situacích, neboť původní jméno může způsobovat komplikace, například jedinec vypadající již jako muž a mající stále ženské jméno a příjmení, může mít problémy při jednání s úřady. (Fifková, 2008)

V různých státech jsou pro úřední tranzici odlišné podmínky. Česká republika je jednou z několika zemí Evropy, kde je podmínkou pro úřední změnu sterilizace a rozvod manželství nebo registrovaného partnerství. (TGEU, 2023)

V dubnu 2024 Ústavní soud ČR zrušil podmínku sterilizace pro úřední změnu pohlaví. Rozhodl, že současné podmínky jsou v rozporu se základními lidskými právy. Tyto podmínky budou zrušeny uplynutím dne 30. června 2025. Do té doby, nebo do doby účinnosti nové právní úpravy, platí stále stejné podmínky jako dosud. Zrušením této podmínky ale Ústavní soud neurčuje, jak by měla být úřední změna do budoucna právně upravena. (Nález Ústavního soudu, 2024)

1.6.3 Medicínská tranzice

Pro započítání medicínské tranzice je nutné stanovení diagnózy. Dle MKN-10 byla příslušnou diagnózou porucha pohlavní identity, která byla zařazena mezi poruchy duševní a poruchy chování. (MKN-10) MKN-11 přinesla v této oblasti změnu a nyní diagnózou, která je nutná pro medicínskou tranzici, bude genderový nesoulad a je zařazena do oblasti sexuálního zdraví. Genderový nesoulad je rozdělen do tří kategorií. Těmito kategoriemi jsou genderový

nesoulad v dospívání a dospělosti, genderový nesoulad v dětství a genderový nesoulad neurčený. (ICD-11)

Pro stanovení diagnózy neexistuje žádný test, který by s jistotou určil, zda daná osoba je trans. Důležité je vlastní sebeurčení člověka. Metoda, která se během diagnostiky používá je diagnosticky orientovaný rozhovor. Určení, zda trans osoba získá zatím stále platnou diagnózu transsexuality, stojí jen a pouze na odborném posouzení konkrétní osoby. Během diagnostického procesu člověk podstupuje také psychologické vyšetření, které slouží ke zjištění úrovně inteligence, charakteristice osobnosti, motivace k tranzici a k vyloučení možných psychických poruch, které by mohly zabraňovat tranzici. (Fifková, 2008)

Po stanovení diagnózy a podstoupení interního a endokrinologického vyšetření, které slouží k vyloučení onemocnění bránícího hormonální léčbě, je možné hormonální terapie započít. Při hormonální terapii se mění tělo nejen fyzicky, ale i psychicky. (Doležalová, Heumann, Orlíková, Hull-Rochelle, Pavlica, 2021)

U předpubertálních dětí je možnost oddálení puberty nasazením jejích blokátorů, což jsou léky, které způsobí, že tělo dočasně přestane uvolňovat pohlavní hormony spojené s pubertou, tedy u chlapců androgeny (testosteron) a u dívek estrogeny. V těle dospívajícího nezpůsobují trvalé změny. Místo toho pozastaví pubertu a všechny související tělesné změny a poskytnou tak čas na zjištění, zda je pocit jiné genderové identity dítěte dlouhodobý. Dávají také dětem a jejich rodinám čas na shromáždění informací a promyšlení nebo plánování zdravotních, vývojových, sociálních a právních změn, které je čekají. Když dospívající přestane blokátory puberty užívat, puberta se obnoví. Je důležité poznamenat, že samotné potlačení puberty nemusí zcela zmírnit genderovou dysforii. Odložení pubertálních změn až do případného započetí hormonální terapie je nenáročný reverzibilní zásah, který se začíná v této oblasti používat. (Trans Families, 2020) V českém prostředí je užívání blokátorů hormonů diskutováno, neboť dlouhodobé užívání blokátorů testosteronu může být dle dostupných studií rizikové. (Transparent, 2021) Waal a Cohen-Kettenis (2006) uvádí, že by blokátory puberty neměly být užívány prepubertálními osobami. Dětem, které nedosáhly přinejmenším 2. stupně Tannerovy stupnice, se nedoporučuje blokátory užívat, neboť u některých genderově rozmanitých dětí může mít prožití fyzické puberty vliv na vývoj jejich genderové identity. (Steensma a kol., 2011)

Po kladném rozhodnutí komise je možné podstoupit operační zákroky, které přeruší reprodukční funkci a jsou dle naší legislativy nutné k úřední změně pohlaví. U trans mužů je operací nutnou k úřední změně hysterektomie, tedy odstranění dělohy, většina z nich si při této operaci nechává odstranit také vaječníky, které jsou v útlumu vlivem užívání testosteronu. U trans žen je touto operací orchiektomie, tedy odstranění varlat. Většina žen nepodstupuje pouze orchiektomii, ale rovnou také vaginoplastiku, kdy dochází k vytvoření ženského genitálu. Další operace, které mohou trans lidé podstoupit již nejsou podmínkou úřední změny. Trans muži podstupují především mastektomii (odstranění prsou), dále pak mohou podstoupit kolpektomii (odstranění pochvy) a faloplastiku či metoidioplastiku (vytvoření penisu/mikropenisu). Tyto zákroky jsou placeny z veřejného zdravotního pojištění. Trans ženy mohou podstoupit plastickou operaci ňader, tato operace ale již není hrazena pojišťovnou. Po provedení zákroku nutného k úřední změně, vydá sexuolog potvrzení o dokončené změně pohlaví, na jehož základě dojde ke změně rodného čísla a jména a příjmení na finální tvar. (Fifková, 2008)

2 Trans žactvo a studující ve školním prostředí

Školní prostředí hraje při začleňování do společnosti velmi důležitou roli. Kromě vzdělávání a výchovy má škola také funkci socializační. Jednou z dílčích částí socializace je genderová socializace. Děti se učí charakteristiky, které jsou spojovány s rolí ženy a muže. (Jarkovská, Smetáčková, in Smetáčková, 2006)

Všichni studující mají dle školského zákona právo učit se v bezpečném a přijímajícím prostředí školy. Trans studující naráží na bariéry v systému školy, která s nimi nepočítá a podporou trans žactva a studujících se jim poskytují rovné příležitosti. (Schools In Transition, 2015)

2.1 Tranzice ve škole

S cílem zmírnit genderovou dysforii trans žactva a studujících je doporučováno, aby měli možnost zahájit sociální tranzici. To zahrnuje především používání preferovaného rodu a jména, oblékání dle svého genderu a zařazování v rámci kolektivu. Pro většinu trans žactva a studujících přináší sociální tranzice obrovskou a okamžitou úlevu, což jim umožňuje rozvíjet se sociálně, emočně i akademicky. Je ale důležité, aby byli ve školním prostředí přijímáni. Úmyslné nerespektování genderové identity dítěte může mít závažné následky a může narušit jeho schopnost vyvíjet a udržovat zdravé mezilidské vztahy. V kontextu školy bude tato úzkost bránit trans žactvu a studujícím v dostatečném zaměření se na výuku a schopnosti učit se. Čím déle není trans žactvo přijímáno, tím závažnější a dlouhodobější mohou být negativní důsledky, včetně ztráty zájmu o školu, zvýšeného rizika užívání alkoholu a jiných návykových látek, špatného duševního zdraví a sebevražedného chování. (Schools In Transition, 2015)

2.1.1 Oficiální metodika

V době psaní této bakalářské práce neexistuje žádná oficiální metodika pro práci s trans žactvem ve školním prostředí. Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy ale vydání takovéto metodiky již v blízké době plánuje. Aktuálně doporučuje pedagogickým i nepedagogickým pracovníkům pracujícím s trans žactvem řídit se dokumentem Schools In Transition vydaným ve Spojených státech amerických (dále jen USA). (Heumann, 2023)

Průvodce Schools In Transition: A Guide for Supporting Transgender Students in K-12 Schools se věnuje trans žactvu od předškolního věku do 12. ročníku, což v českém školním systému odpovídá poslednímu ročníku střední školy. Tato brožura je rozdělena do několika kapitol, ve kterých se věnuje základním pojmům, proč je toto téma důležité, jak k těmto dětem přistupovat. Přináší také praktické tipy a doporučení. (Schools In Transition, 2015)

2.1.2 Úloha školního poradenského pracoviště

Dle vyhlášky o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních poskytuje školní poradenské pracoviště své služby žactvu, studujícím, jejich rodičům i vyučujícím. Poradenské služby jsou mimo jiné zaměřeny i na intervenci při aktuálních problémech žáků a vytváření příznivého sociálního klimatu pro přijímání různých odlišností. (vyhláška č. 72/2005 Sb.) Do tohoto spadá i trans žactvo, neboť třídní kolektiv vnímá jejich odlišnost, a proto je důležité pracovat nejen s daným jedincem, ale i s celým třídním kolektivem.

U trans žactva a studujících se mohou vyskytnout výchovné problémy, s nimiž se dostanou k výchovným poradcům/kyním nebo metodikům/metodičkám prevence nebo ještě lépe ke školní psychologce/psychologovi, kteří mohou odhalit pravý důvod problémů, a to potíže se sebezpřijetím. Je důležité přijít na důvod výchovných problémů, neboť jedním z možných důvodů je krize identity a hledání sebe sama. (České školy pod lupou, 2016)

2.2 Specifické situace trans žactva a studujících

Trans žactvo a studující se během svého vzdělávání mohou setkat se situacemi, se kterými se ostatní žáci nesebkávají. Jedná se o situace nad rámec běžných starostí, které zvětšují menšinový stres. Systém s trans studujícími nepočítá, naráží tedy na bariéry systémové i v přijetí.

2.2.1 Oslovování

Český jazyk je velmi genderovaný, při běžné mluvě je většinou již na počátku komunikace znát rod, ve kterém daná osoba mluví, na rozdíl od anglického jazyka, kde dochází ke genderování pouze u zájmen 3. osoby jednotného čísla. (Valdřová, Knotková-Čapková, Paclíková, 2010)

Při běžné komunikaci není nutné používat oficiální údaje, je vhodné se s trans žactvem a studujícími domluvit, jak si přejí být osloveni, pak záleží jen na ochotě a respektu vyučujících i spolužactva. Pro vyučující i ostatní žactvo a studující může být obtížné zvyknout si na změnu rodu a jména. Mohou nastat situace, kdy dojde k přeroknutí. Taková situace je běžná a většinou trvá nějaký čas, než si všichni zvyknou. Pokud není špatný rod nebo jméno používáno záměrně, nejedná se o transfobní chování. (Schools Transgender Guidance, 2015)

Používání správného zájmena a jména ukazuje respekt a přijetí identity trans žactva a studujících. Provést tyto změny může být zpočátku náročné. Pro některé osoby by nepoužívání správného jména a zájmena mohlo kromě znehodnocení identity této osoby znamenat i nebezpečí nebo by je v některých situacích mohlo vystavit diskriminaci, obtěžování nebo zneužívání. (Trans Families, 2020)

2.2.2 Genderově segregované prostory

Využívání prostor, které jsou rozdělené dle genderu, představuje jednu ze situací, při kdy naráží trans studující na bariéry. Používání šaten a toalet odpovídající genderové identitě vyvolává velké diskuze. Objevují se názory, které se zaměřují na bezpečnost a komfort trans žactva i jejich spolužactva. Přestože tyto obavy jsou pochopitelné, tak se často zakládají na mylné myšlenky, že trans chlapec není „pravý“ chlapec a trans dívka není „pravá“ dívka. Školy se proto snaží hledat různé alternativy, jako je používání toalet pro učitele či jiné oddělené prostory. Toto chování je ale pro trans žactvo diskriminující. (Schools in transition, 2015) Dochází ale k situacím, kdy trans žactvo a studující se sami obávají, že by se mohli ocitnout v zranitelných situacích, kde by mohli být terčem nechtěné pozornosti či ohrožení na své bezpečnosti. Mohou mít obavy z šikanování či sexuálního obtěžování, ale zároveň potřebují být vnímáni jako ostatní žactvo jejich genderu. Což je jedna ze základních potřeb, která by měla být ve škole naplněna. (Schools Transgender Guidance, 2015) Často se také stává, že se trans žactvo snaží nepoužívat toalety vůbec, nedodržují pitný režim a zadržují své vylučovací potřeby, což může vést ke zdravotním problémům vylučovací soustavy. (Herman, 2013, podle Seelman, 2016)

Používání preferovaných toalet je jednou z potřeb trans žactva, kterou může škola jednoduše uspokojit. Toto opatření není nijak nadstandardní, ale je projevem respektu k jejich identitě.

Nejlepším přístupem je otevřená diskuze mezi všemi zúčastněnými stranami, která povede k nalezení co nejpříjemnějšího a bezpečného řešení. Zkušenosti ze zahraničí ukazují, že používání odpovídajících toalet nepřináší žádné problémy, které jsou s používáním toalet trans lidmi často spojovány. (Schools in transition, 2015) Šetření, které proběhlo v roce 2015 v USA ukázalo, že nedošlo k jedinému incidentu ani nevhodnému chování, když trans žactvo a studující používali toalety a šatny dle jejich genderu. (Percelay, 2015) Možným řešením je také zřízení genderově neutrálních toalet, které může využívat veškeré žactvo. (Schools Transgender Guidance, 2015)

2.2.3 Školní pobyty

Problém také může nastat při vícedenním školním pobytu, kdy vyučující musí jednat tak, aby zajistili bezpečnost a soukromí všech studujících. Stojí tedy před rozhodnutím, jak rozdělit pokoje a zajistit komfort při osobní hygieně. Již při vybírání možného ubytování by měli vyučující brát v potaz dostatečné soukromí a komfort trans studujících. Možnými řešeními je hromadné spaní, či výběr spolubydlících nechat na žactvu. V takovéto situaci pak školy někdy volí získání souhlasu od zákonných zástupců trans studující osoby i ostatních, s kým bude na pokoj. Případně pokud je to možné a trans žactvo si to přeje, je řešením samostatný pokoj. V praxi se však stává, že často toto žactvo radši nikam nejede, neboť může nastat situace, že škola či rodiče trvají na dělení pokojů dle pohlaví. Tato situace vyžaduje v dostatečném předstihu otevřenou diskuzi, aby došlo k nalezení vhodného řešení. (Schools In Transition, 2015)

Pokud by se mělo jednat o pobyt v zahraničí, je třeba zjistit, jak jsou v dané zemi práva trans osob. Existují totiž země, které nejsou tak kulturně otevřené. Některé země mají zákony, které činí příslušnost k trans komunitě nelegální. Někde je dokonce trestným činem nenahlášení informace, že je někdo trans osobou. Školy by tedy měly zkoumat zákony týkající se trans osob v dané zemi, jež je zvažována pro školní pobyt. (Schools Transgender Guidance, 2015)

Jsou zaznamenány také případy, kdy dítěti nebyl umožněn přechod přes hranice, neboť údaje v oficiálních dokumentech neodpovídaly vzeření daného dítěte. (Henzel, 2016)

2.2.4 Tělesná výchova

Tělesná výchova je klíčovou částí vzdělávání a ovlivňuje fyzické i duševní zdraví mladých lidí. Rozvíjí kompetence studujících a jejich sebevědomí při účasti na různých fyzických aktivitách, které se stávají stěžejní součástí jejich života jak ve škole, tak mimo ni. Pozitivní vztah k fyzické aktivitě je důležitý i pro další zdravý vývoj člověka. Trans studující mají stejné právo na tělesnou výchovu a fyzickou zdatnost jako ostatní studující. Účast na tělovýchovných aktivitách se skupinou odpovídající genderu by neměl být problém, ale často se tak děje. Problém by neměl být zejména v nižších ročnících, kdy probíhá tělesná výchova genderově smíšená. Ve vyšších ročnících mohou existovat sporty, kde trans dívky mohou mít s rozvojem puberty fyzickou výhodu nad ostatními dívkami, to by ale neměl být v rámci školního prostředí problém. Zákaz účasti na sportovních aktivitách je diskriminující. Využívání šaten vyžaduje citlivý přístup stejně jako používání toalet či účast na školních pobytech. Je nutné být ohleduplný k potřebám všech studujících. (Schools Transgender Guidance, 2015)

2.2.5 Studijní informační systémy

Studijní informační systémy jsou jednou z oblastí, kde se objevují komplikace, pokud neodpovídá preferované jméno a rod informacím v oficiálních dokumentech, a tedy ani ve školních systémech. (Schools In Transition, 2015) Pokud škola využívá informační systém, kde jsou uvedeny oficiální údaje a k těmto údajům má přístup i ostatní žactvo či rodiče, mohou vznikat nepříjemné a rozpačité situace, či nechtěné vyoutování, pokud třídní kolektiv není s danou skutečností předem seznámen. (Schools Transgender Guidance, 2015) Mnoho škol v USA umožňuje žactvu a studujícím mít ve školním systému preferované údaje a oficiální údaje mají uložené v papírové podobě. Jen v případech nezbytně nutných užívají oficiální údaje. (Schools In Transition, 2015) To ale není u nás běžná praxe.

2.3 Diskriminace a šikana

Kromě specifických situací uvedených výše se také trans žactvo a studující setkávají s diskriminací a šikanou. (Schools In Transition, 2015) Trans jedinci jsou často terčem nejen diskriminace a šikany, ale i zneužívání, obtěžování a násilí ve škole, což způsobuje značné osobní utrpení a vážné následky pro jejich vzdělávací proces. Výzkumy naznačují, že jsou potřebné strukturální zásahy a změny, aby se tyto jevy snížily a zajistilo se, že školy budou

fungovat jako ochranná a bezpečná vzdělávací prostředí pro sexuální menšiny. (Domínguez-Martínez, Robles, 2019) Důvodem bývá homofobie či transfobie, což vyvolává nepřátelské prostředí. Již při náznacích homofobního a transfobního chování je třeba situaci řešit a nepřehlížet ji. (Smetáčková, Braun, 2009)

Tématu transfobie a transfobní šikany se v českém prostředí věnuje příručka Homofobie v žákovských kolektivech, kde je tato oblast zahrnuta do problematiky homofobie a homofobní šikany. (Smetáčková, Braun, 2009)

Česká organizace PROUD (Platforma pro rovnoprávnost, uznání a diverzitu) provedla za podpory ILGA Europe v roce 2015 výzkum, který se zabýval přítomností homofobie a transfobie na školách. Byl rozdělen na dvě části. První kvantitativní část se zúčastnilo 1314 respondentů/ek, jimiž bylo žactvo 8. a 9. tříd, studující středních škol a čerstvé absolventstvo středních škol, kteří dokončili studium v uplynulém roce. Z této části vyplynulo, že 14 % by vadilo chodit do třídy s trans osobami, a dokonce 23 % by vadilo sdílet s nimi lavici. Téměř 20 % všech respondentů/ek mělo spíše negativní či rozhodně negativní postoj k trans lidem a přes 50 % mělo spíše pozitivní či rozhodně pozitivní postoj. Zbytek osob měl postoj neutrální. Bylo zjištěno, že nejméně tolerantní skupinou jsou heterosexuální chlapci. Ve druhé, kvalitativní části byly provedeny rozhovory s vyučujícími a pracovníky školního poradenského pracoviště základních a středních škol. Zjištěním z těchto rozhovorů bylo, že k setkání s homofobní či transfobní šikanou došlo až u 80 % respondenstva. Také bylo uvedeno, že tyto problémy řešili vyučující bez metodických pomůcek. I přestože je dostupná příručka Homofobie v žákovských kolektivech, tak není vyučujícími příliš používána, protože se zaměřuje pouze na šikanu LGBT osob. (České školy pod lupou, 2016)

Dle Liny Henzel (2016) se děti, které porušují genderové normy, ve škole často setkávají se šikanou, obtěžováním, a dokonce i s výhrůzkami smrti, a to jak ze strany spolužáků, tak i učitelů. Diskriminace trans žactva a studujících je ve školách velmi rozšířená. Sami vyučující mohou být o problematice genderové identity špatně informovaní. Školy často odmítají respektovat genderovou identitu dítěte. Tím mu komplikují průběh jeho vzdělávání a může to vést až ke změně vzdělávacího zařízení.

Homofobie je stále běžným jevem v české společnosti, mnoho lidí považuje jedince s odlišnou sexuální orientací či trans* a genderově nekonformní jedince za nenormální a ohrožující. Tyto předsudky jsou přenášeny na žactvo a studující, kteří je kombinují se svým vlastním hledáním identity a potřebou zapadnout do kolektivu. Ve školním prostředí to pak může vést k otevřené šikaně jedinců, kteří jsou považováni za odlišné. Může se jednat o jedince, kteří jsou součástí LGBT+ komunity, ale i o jedince, kteří jen nesplňují stereotypy genderových rolí. Šikana může mít vážné důsledky nejen pro oběti, ale i pro celý školní kolektiv. Proto je důležité, aby školy aktivně bojovaly proti homofobii a transfobii a vytvářely bezpečné a podpůrné prostředí pro veškeré žactvo. (Smetáčková, Braun, 2009) Příkladem transfobního chování může být záměrné používání špatného rodu nebo jména. (Schools Transgender Guidance, 2015)

Být obětí šikany v důsledku transfobie způsobuje značné trápení v životech dětí a dospívajících, kteří jsou právě ve vývojové fázi, kdy se formuje jejich identita a osobnost. To může mít vážné dlouhodobé následky. Obvykle to vede ke snížení školního výkonu a zvýšení absencí, což může nakonec vést k neúspěchu ve škole, a dokonce k jejímu předčasnému opuštění. Navíc netolerance a násilí vůči sexuální rozmanitosti ovlivňují rodinnou dynamiku a v extrémních případech mohou způsobit smrt v důsledku sebevraždy nebo zločinů z nenávisti. (Domínguez-Martínez, Robles, 2019)

2.3.1 Prevence transfobie ve škole

Vzdělávací instituce hrají klíčovou roli v prevenci šikany a podpoře respektu k rozmanitosti jako společenské hodnotě, protože jsou místy, kde děti a dospívající tráví většinu dne a kde se učí, co je, nebo není ve společnosti vhodné a povolené. Ačkoli všichni studenti mají stejná práva na kvalitní vzdělání v bezpečném školním prostředí, skutečností je, že vzdělávací instituce mohou být stresujícími a někdy i nebezpečnými místy pro mládež z řad sexuálních menšin, kteří se často cítí nepodporovaní a nebezpečně v tomto prostředí. (Domínguez-Martínez, Robles, 2019)

Smetáčková a Braun (2009, s. 33) uvádějí: „*Nejdůležitějším prvkem v prevenci je explicitně odmítnout homofobii a homofobní obtěžování, a to ve školním vzdělávacím programu, v prezentaci školy na webových stránkách či nástěnkách, a zejména v každodenním jednání.*”

Pro prevenci proti šikaně je velmi důležitá informovanost studujících o LGBT+ tematice. V rámci hodin základů společenských věd nebo občanské či sexuální výchovy by mělo dojít k probrání tématu homofobie a transfobie. Tuto oblast ale bohužel žádné kurikulární dokumenty nezahrnují. (Sloboda, 2016)

V roce 2015 byl publikován evropský projekt RAINBOW HAS, který probíhal v letech 2013-2014 a zabýval se bojem proti šikaně ve školách v těchto zemích: Bulharsko, Itálie, Španělsko, Spojené království a Polsko. Cílem projektu bylo podporovat sexuálně-afektivní rozmanitost a bojovat proti šikaně ve školách tím, že se vytvoří síť tvořené vzdělávací komunitou, veřejnou správou, sociálními a nevládními organizacemi, aby byla zaručena ochrana těchto práv. (Domínguez-Martínez, Robles, 2019)

Z tohoto projektu vyplývá doporučení pro školy, jak předcházet šikaně, zahrnující vytvoření online podpůrných platform pro studenty, kde mohou hlásit šikanu, poskytování školení a zvyšování povědomí mezi rodiči, organizování workshopů o příčinách a důsledcích šikany, pořádání aktivit na zlepšení vztahů mezi rodiči a dětmi, zvyšování bezpečnosti na sociálních médiích a zavádění politik proti šikaně, které explicitně řeší problémy jako homofobie, rasismus a pronásledování. (RainbowHas, 2015)

2.3.2 Organizace

V českém prostředí existuje několik organizací, které pomáhají s prací s třídním kolektivem a věnují se prevenci homofobie a transfobie na školách.

Trans*parent

Organizace Transparent je momentálně největší českou organizací, která se věnuje výhradně trans* a nebinárním osobám. Pořádá interaktivní workshopy pro žáky a studující, jež se věnují tématům genderové identity a lidské rozmanitosti. Také pořádají akreditovaný kurz na téma „Inkluze trans a nebinární mládeže ve školním prostředí se zřetelem na duševní pohodu a soudržnost kolektivu.“ (Transparent, 2024)

Jules a Jim

Jules a Jim je nestátní nezisková organizace, která organizuje programy primární prevence, ale i vzdělávání pedagogů. Věří, že klíčem k úspěšné prevenci rizikového chování je budování, podpora a rozvoj zdravých vztahů ve školním prostředí, a to jak mezi samotnými

studujícími, tak ve vztahu mezi žactvem a vyučujícími a mezi žactvem a školou. Mezi témata, kterým se tato organizace věnuje, patří i prevence homofobie a transfobie. (Jules a Jim, 2023)

Mezipatra

Mezipatra jsou queer filmový festival, jež vytvořili projekt Mezipatra na školách, který se věnuje osvětě ohledně témat genderové identity a sexuální orientace. Ve školách pořádají filmové projekce spojené se vzdělávacími besedami. Jeden z bloků je věnován přímo trans identitě a tomu, jak vytvářet inkluzivní prostředí. (Mezipatra, 2024)

3 Výzkumné šetření

3.1 Cíl práce a výzkumné otázky

Cíl práce

Cílem práce je zjistit, s jakým přístupem po coming outu mají konkrétní trans osoby ve školním prostředí zkušenosti.

Výzkumné otázky

1. Jak byli studující s nestandardní genderovou identitou přijati kolektivem spolužactva?
2. Jaký byl přístup vyučujících po coming outu?
3. Jaké jsou zkušenosti studujících s řešením specifických situací?

3.2 Metodologie

Pro výzkumné šetření byl zvolen kvalitativní výzkum za použití metody polostrukturovaného rozhovoru. Tato metoda byla zvolena z důvodu flexibility a možné improvizace. Výzkumník měl možnost upravovat pořadí otázek, přizpůsobit formulaci a případně otázky dovysvětlit. Polostrukturovaný rozhovor umožňuje udržet osu rozhovoru a tím usnadnit následné srovnání. (Hendl, 2016) Na počátku každého rozhovoru bylo respondenstvo seznámeno s cílem rozhovoru a byl podepsán informovaný souhlas. Rozhovor byl rozdělen do několika fází podle Miovského (2006). První fází byla příprava a uvedení rozhovoru, dále byl upevňován kontakt, aby bylo vytvořeno prostředí důvěry, neboť toto téma je velmi intimní. Teprve poté se přešlo k jádru rozhovoru, kde byly otázky zaměřeny především na specifické situace, se kterými se dané trans osoby setkaly (viz příloha č. 1). Následovaly závěr a ukončení, kdy bylo respondenstvo dotazováno, zda by nechtělo ještě něco doplnit, a následovalo rozloučení.

Pro zpracování dat byla zvolena metoda kódování, na jejímž základě vznikly kategorie K1–K3 a další subkategorie.

3.3 Charakteristika respondentů

Výzkumného šetření se zúčastnilo dvanáct respondentů/ek, jednalo se o binární trans osoby, jež se identifikují jako muži a ženy ve věku 17–26 let. Všichni započali svou tranzici

v průběhu vzdělávání na základní či střední škole, kde proběhl jejich coming out, toto bylo kritériem výběru. Hledání respondenstva proběhlo v uzavřené komunitní facebookové skupině, kde byla zveřejněna výzva ohledně účasti na výzkumu. Také byla oslovena organizace Transparent, přes kterou byly získány kontakty na další osoby. Dotazované osoby byly kontaktovány přes e-mailovou adresu. Touto cestou byly domluvené rozhovory, jež proběhly před rozhodnutím Ústavního soudu ČR, který zrušil podmínku chirurgických zákroků pro úřední změnu pohlaví. Z důvodu GDPR a zachování anonymity nebyla použita pravá jména, ale bylo zvoleno kódování R1–R12.

Tabulka č. 1 Přehled genderové identity a věku respondenstva

Respondentstvo	Genderová identita	Věk
R1	Žena	19 let
R2	Žena	23 let
R3	Muž	26 let
R4	Muž	18 let
R5	Muž	23 let
R6	Muž	20 let
R7	Muž	18 let
R8	Muž	17 let
R9	Muž	24 let
R10	Muž	25 let
R11	Muž	17 let
R12	Muž	26 let

4 Výsledky výzkumného šetření

Na základě sběru dat a jejich analýzy byly vytvořeny kategorie K1–K3 a subkategorie K 2a–2c a K 3a–3d.

Kategorie K 1: Základní informace ohledně tranzice

Kategorie K 2: Coming out ve školním prostředí

Subkategorie K 2a: Přijetí kolektivem spolužactva

Subkategorie K 2b: Přijetí třídními vyučujícími

Subkategorie K 2c: Přijetí od ostatních vyučujících

Kategorie K 3: Specifické situace trans studujících

Subkategorie K 3a: Oslovování

Subkategorie K 3b: Toalety

Subkategorie K 3c: Školní pobyty

Subkategorie K 3d: Tělesná výchova

Kategorie K 1: Základní informace ohledně tranzice

Z celého souboru respondenta pouze jeden (R8) zatím neprochází hormonální terapií, ale plánuje ji. R8 uvedl: „Plánuji brát testosteron, jak jen to bude možné. Ohledně operací si tak jistý nejsem. Mám velkou dysforii na oblast genitálií, ovšem operací se velmi bojím. Mastektomii bych chtěl určitě, co se týče operace spodku nevím.“ Všichni již za sebou mají sociální tranzici. Úřední tranzici zatím podstoupilo pět osob (R2, R3, R9, R10 a R12). R12 ohledně své úřední změny uvedl: „Obě hlavní operace jsem podstoupil v maturitním ročníku, což bylo velmi náročné, ale zvládl jsem to. K maturitě jsem již tedy šel s novými údaji, za což jsem byl moc rád, protože jsem nemusel řešit změnu maturitního vysvědčení jako někteří mí kamarádi.“ Dalších pět dotazovaných osob (R1, R5, R6, R7 a R11) úřední tranzici plánuje, R11 k tomu řekl: „Plánuju mastektomii i sterilizaci hlavně kvůli dokladům, ale i že nechci si připomínat, že jsem byl žena a mít strach, že dostanu menstruaci.“ a poslední dva z dotazovaných (R4 a R8) se ještě nerozhodli.

R1, R8, R9 a R11 uvedli, že si svou odlišnost uvědomovali již v mateřské škole. R9 na otázku, kdy si uvědomil svou genderovou identitu uvedl: „*Velmi brzy, kolem 4. a 5. roku.*” R5 a R10 si to uvědomili během vzdělávání na 1. stupni základní školy. R10 na otázku ohledně uvědomění si své odlišnosti řekl: „*V 8 letech jsem do svého deníčku, který jsem dostal v den svých narozenin, byl to nějaký deníček cool holky nebo tak něco, tak tam byla otázka: „Kdyby sis mohla přát cokoli, co by to bylo?” A já jsem tam napsal – být klukem, takže v 8 letech.*” Shodně odpověděl i R5: „*Už jako dítě kolem 8 let.*” Zbýlých šest si uvědomilo svou genderovou identitu během 2. stupně základní školy či na počátku vzdělávání na střední škole. R8 uvedl: „*Že jsem trans jsem si uvědomil až před rokem, tedy v 16 letech, ačkoliv jsem byl v té době velmi transfobní, proto to pro mě bylo velmi psychicky náročné přijmout, abych to uvedl na pravou míru, tak má transfobie byla jistá forma závisti, tedy jsem si říkal, proč oni můžou být kluk/holka a já ne. Vycházel jsem z předpokladu, že nejsem kluk a nikdy jím být nemůžu, proto jsem na tohle plival a nadával.*” R4 ohledně svého vnitřního coming outu řekl: „*Poprvé jsem o trans člověku slyšel na konci 8. třídy, kde jsem si to pak v hlavě dával chvíli dohromady a uvědomoval si, že tam zapadám, protože jsem se bavil s klukama, nenáviděl jsem sukně a šaty a dělal jsem i sporty více pro kluky.*” R8 ještě také dodal: „*Moje mamka je velmi proti genderové vyhraněnosti, proto mě nechala si, co se genderu týče, dělat si vlastně, co mi je příjemné. Tudiž jsem do určitého věku žil v přesvědčení, že jsem cis kluk. Až později přišlo zjištění, že mě všichni vnímají jako holku a že mezi mnou a třeba mým bratrem je nějaký rozdíl.*”

Kategorie K 2: Coming out ve školním prostředí

V průběhu základní či střední školy prošlo coming outem veškeré respondenty, ať už se jednalo o situaci, kdy tranzici teprve plánovali, nebo již v nové roli, odpovídající jejich genderu, žili a spolužactvu chtěli svou trans identitu sdělit. Na základní škole provedlo coming out respondenty R4 a R11, ale v obou případech nebylo nic řešeno a veškerý přístup zůstal stejný. R4 řekl o coming outu na základní škole toto: „*Na základní škole jsem se svěřil jen třídní učitelce, té jako první a poradkyni, ale nikdo to nebral moc vážně a byl skoro konec školy, takže jsme se domluvili, že to nebudeme řešit a necháme si to pro sebe.*” Na střední školu ale již R4 nastupoval v roli odpovídající jeho genderové identitě, uvedl tedy: „*Na střední školu jsem šel s tím, že se vyoutuju už první den na adaptačním dnu, jak*

učitelům, tak třídě, takže tam jsem to řekl tak nějak všem najednou.” Ostatních deset dotazovaných osob provedlo první coming out až na střední škole. R2 uvedla: „Úplně první člověk byla již zmíněná spolužačka, ale když už jsem potřebovala, aby i kantoři věděli, co se děje, šla jsem za svou češtinářkou, měli jsme velmi dobrý vztah. Dodnes jsme v kontaktu, dokonce si i tykáme. Ta se spojila s mým třídním učitelem a vše mu nastínila.“

Mezi první osoby, kterým se respondenstvo ve škole svěřilo, patřili třídní učitel/ka, ředitel/ka, výchovný poradce/kyně a spolužactvo. Z 12 dotazovaných osob, se 7 z nich (R1, R2, R7, R8, R9, R10 a R12) svěřilo jako první někomu ze spolužactva. R8 odpovídá na otázku ohledně toho, komu prvněmu se svěřil, takto: *„Mojí kamarádce, byla to první osoba, které jsem se vyoutoval. Poté nejbližším přátelům ze třídy. Víceméně všichni řekli, že to čekali.”* Respondenstvo R4, R6 a R11 provedlo první coming out ve škole třídní učitelce. R6 o své zkušenosti řekl: *„Nejdříve jsem došel za svou třídní, které jsem to sdělil. Vše přijala velmi pozitivně a ta mi následně vyhradila prostor během její hodiny, abych to řekl všem spolužákům.”* Mezi další osoby, kterým to bylo oznámeno jako prvním, patří ředitel/ka, těm to oznámilo jako první respondenstvo R3 a R5. R3 uvedl, že jako první šel za ředitelem, který školu vedl společně se svou manželkou, která mu byla velmi nesympatická, tudíž s ní svůj coming out nijak neprobíral. Dotazovaná osoba R5 má z jiné školy další zkušenost, kdy se jako první svěřil výchovné poradkyni.

Subkategorie K 2a: Přijetí kolektivem spolužactva

Respondenstvo se během svého coming outu spolužactvu setkávalo jak s pozitivním přístupem, tak i s negativním.

Negativní zkušenosti se spolužactvem popisují dotazované osoby R1, R3 a R5. R1 popisuje situaci, kdy její coming out spolužačkám neproběhl podle jejích představ: *„Na SŠ jsem to řekla pár kámoškám a ty to vykecaly po celý škole. I když se tvářily, jak mě podporují, tak to akorát všem řekly a já zažívala peklo jak ze strany učitelů, tak i od spolužáků.”* Další negativní zkušenost popisuje R3: *„Spolužáci, z většiny to byly spolužačky, to na oné první střední škole vzali s posměchem. Čemuž jsem se nedivil, vždy jsem byl takovým třídním bláznem. Ve třídě to tehdy vzala dobře pouze moje tamější jediná kamarádka, která měla s ředitelkou také obrovské potíže ohledně psychického zdraví. Chlapci se mě stranili a spolužačky jen hýřily nepříjemnými tipy, jak být mužem a co má muž dělat a nedělat,*

komentovaly například to, jak sedím, jak mluvím a jak se k nim chovám. Tehdy jsme se všichni připravovali na lednový maturitní ples, já jsem však odmítl jakoukoliv aktivní spolupráci na chystaném programu, neboť moje nápady nejen nikdo nepřijímal, ani mi nebylo komfortní tancovat či dělat jiné fyzické aktivity, když jsem se ve svém těle ještě necítil dobře. Kvůli tranzici jsem tak byl, dovolím si říct, nadobro vyčleněn z kolektivu. I to přispělo k mému zhroucení po skončení plesu.” Respondenstvo R3 a R5 z důvodu nepřijetí nejen třídním kolektivem změnilo střední školu, kde již bylo přijato pozitivně. O této zkušenosti R5 řekl: „První střední škola skončila ukončením kvůli šikaně, když zjistili, co jsem zač. Na druhé střední škole mě spolužáci přijali takového, jaký jsem a nemohl jsem si stěžovat.” Zbylých devět dotazovaných osob mělo s přijetím od spolužactva pozitivní zkušenosti. R8 popisuje svůj coming out spolužactvu takto: „V hodině biologie při braní pohlavní soustavy se spolužák zeptal, jak fungují operace změny pohlaví. Učitelka mu na to neodpověděla správně, proto jsem se přihlásil a opravil ji. Rovnou jsem se nabídl, že bych o tom udělal prezentaci. Byla moc ráda. Všichni mi věnovali pozornost, rozebral jsem to hodně do hloubky, nakonec se to protáhlo na 2 hodiny. A při té příležitosti jsem se vyoutoval třídě. Setkalo se to s velkým ohlasem. Všichni, včetně té učitelky, to přijmuli skvěle. A podporují mě, jak to jde. Posílali mi i zprávy a dopisy se vzkazy, jak mi fandí a tak. Myslím, že to bylo hlavně, tím, že jsem jim dal takhle veřejně prostor se zeptat na cokoli a že to bylo s vysvětlením, takže to téma v naší třídě už nemuselo být tabu.” Další pozitivní zkušenost uvádí R12: „Před začátkem třetího ročníku jsem spolužákům napsal zprávu do třídní skupiny, kde jsem jim vše vysvětlil, přidal odkaz na svůj nový profil a dal jsem jim prostor pro dotazy. Obával jsem se reakce jedné skupinky kluků, což byli takoví namachrovaní frajírci, ale nakonec jeden z nich byl první, kdo se mi ozval a řekl mi, že jsem borec. Takže když jsem v září nastoupil po prázdninách do školy, tak už to spolužáci věděli, chovali se úplně úžasně, přijali mě bez problémů, i když jsem se jejich reakce obával.”

Subkategorie K 2b: Přijetí třídními vyučujícími

Třídní vyučující mají během vzdělávání důležitou roli a jejich přijetí je tedy zásadní pro úspěšné studium.

Z dotazovaných osob má negativní zkušenost pouze jedna osoba (R8), ta svou zkušenost popisuje takto: „Naše třídní se to nedozvěděla ode mě. Popravdě ani nevím, jak se o tom

dozvěděla, protože já bych jí to nikdy neřikal. V hodinách otevřeně hlásí své transfobní a homofobní názory, od té doby, co to ví, je na mě dost tvrdá, známkuje mě i hůře za stejný počet bodů. Pokud si můžu postěžovat, snaží se mě vyčlenit z kolektivu, často po mně v hodinách křičela, když jsem se třeba jako jediný nemohl zúčastnit třídní exkurze, nebo jsem měl neomluvenou absenci. Když chybím, před třídou o mně mluví hanlivě. Také mohu zmínit incident, kdy volala mámě moji tehdejší kamarádky, aby jí řekla, že jsem trans, aby se se mnou ta kamarádka přestala bavit. Reakce této osoby mě moc mrzí, bohužel má na naši škole opravdu nedotknutelný vliv.”

Reakce třídních vyučujících u respondentstva R1, R3 a R5 (u R3 a R5 na první střední škole, před jejím ukončením) byla neutrální. R1 uvedla, že třídního vyučujícího podle ní moc nezajímá, jak se identifikuje. R3 ohledně třídních vyučujících uvedl: *„Na první střední škole se nám třídní učitelé neustále měnili, informace k nim proto doputovala především od vedení školy. Myslím si, že proto bylo jejich přijetí poměrně neutrální.”*

Zbylé reakce třídních vyučujících byly pozitivní. Svou pozitivní zkušenost uvádí R6: *„Třídní to vzala opravdu skvěle, ptala se mě na dotazy, jak vše probíhá, jak mě má oslovovat, jaké mám jméno apod. Během celého studia se vždy ptala na aktuální situaci a jak se cítím, zda si třeba nepotřebuji popovídat a tak.”* Dotazovaná osoba R5 zmiňuje také svou pozitivní zkušenost z druhé střední školy, kterou navštěvovala: *„Na druhé střední jsem měl úžasnou třídní učitelku, která vše pochopila a ve všem mě podporovala, jak nejvíce mohla.”*

Subkategorie K 2c: Přijetí od ostatních vyučujících

Zkušenosti respondenstva s přijetím od ostatních vyučujících jsou vesměs pozitivní. Negativní zkušenosti zmiňovalo respondenstvo jen u vybraných jedinců z učitelského sboru, kteří neměli vliv na celkový přístup. R7 popisuje situaci s ostatními vyučujícími: *„Ostatní učitelé se to dozvěděli od třídní učitelky. Kromě jedné učitelky s tím nikdo neměl žádný problém, většina mi jen řekla, že se to dozvěděli a budou to respektovat. Daná učitelka mě ze začátku oslovovala mým starým (tehdy úředně platným) jménem, posléze mě jen asi jednou oslovila mým preferovaným jménem, nevím, jestli omylem, či schválně. Nyní se komunikaci se mnou vyhýbá, při zkoušení mě potom neoslovuje žádným jménem ani v žádném z řeči zjevném rodu. Sdětila mi, že vnímá moji těžkou situaci, ale že je v rozporu s její křesťanskou vírou mě oslovovat mnou preferovaným způsobem.”* Dotazovaná osoba R4

uvedla: „S ostatními učiteli mi pomohla třídní učitelka, všichni měli skvělý přístup kromě asi dvou učitelů, ale z nich jsem si nic nedělal. Jelikož jsem celkem aktivní student a neměl jsem nikdy moc problémů mluvit, tak mě učitelé měli celkem rádi i kvůli tomu. Myslím, že mým přístupem jsem na své škole ulehčil cestu ostatním trans lidem, protože učitelé už ví, jak reagovat a co dělat, na co se ptát a jaká otázka je pro nás tabu.” Jen R1 má s ostatními vyučujícími spíše negativní zkušenosti, uvádí: „Jediný, kdo to přijmul v pohodě je matikářka. Zbytek to nerespektuje.”

Osm z dotazovaných osob uvedlo specificky i zkušenosti s ředitelem/ředitelkou. Tyto zkušenosti byly jak pozitivní, tak negativní. Čtyři z osmi osob (R1, R2, R3 a R7) sdělily negativní zkušenost. O nepříjemnou zkušenost s ředitelem a ředitelkou se podrobně podělila dotazovaná osoba R3: „Když jsem na začátku školního roku vytušil, že začátky na hormonech pro mě budou složité, neboť jsem věděl, že budu napůl cesty ani žena, ani muž, což mi nakonec opravdu nebylo mezi třídou plnou často nepříjemných spolužaček komfortní, pokusili jsme se spolu s maminkou s ředitelem vyjednat ještě během září–října individuální výuku, což nakonec skončilo neúspěchem se slovy, že „to není důvod“. Pak to dopadlo opravdu tak, jak jsem předvídal – nepříjemný třídní kolektiv, včetně některých učitelů, vedl k mé časté absenci, a to zase vedlo k ještě vyostřenějším vztahům s ředitelkou. Po maturitním plese, kdy se se mnou ještě ke všemu rozešel tehdejší přítel, jsem podlehl psychickému zhroucení a za pomoci psychiatricky a psychologky jsem zůstal půl roku doma s tím, že si 4. ročník zopakují. Když jsem na začátku dalšího školního roku přišel do školy, byl jsem svěží a připravený školu dokončit. Ředitelka mi ještě téhož dne 1. září uložila kruté podmínky ohledně toho, že i jediná absence, byť potvrzená lékařem, povede k mému vyloučení, u ní vskutku bylo pochopení nulové již od začátku, přestože v té stejné době se na škole nacházela další FTM osoba, která procházela tranzicí. Vše tehdy s ředitelkou vyvrcholilo, když jsem jí v té stejné chvíli předložil informace ohledně operace vršku, kdy a jak dlouho budu doma, načež mi odpověděla, že buď půjdu do školy, nebo na operaci. A tak jsem z této školy nadobro odešel.” R7 vnímá osobnost ředitele negativně, ale nemá s ním žádné konkrétní problémy, uvedl: „Náš ředitel je otevřeně homofobní a transfobní, ale naštěstí jsem s ním nepřišel do přímého kontaktu, v němž by moji identitu nějak řešil.” Další čtyři osoby (R5, R6, R10 a R12) uvedly zkušenosti pozitivní. R6 řekl: „Naštěstí mě učila i ředitelka, která to jako všichni ostatní pochopila a vycházela mi vstříc.” R12 o setkání s ředitelem uvedl: “Když jsem se

vyoutoval třídní, tak mě poprosila, jestli bychom se nemohli setkat i s mou mamkou a panem ředitelem. Když se setkání uskutečnilo, tak pan ředitel byl velmi milý a respektující. Ptal se, jak bych si to představoval, dohodli jsme se na řešení některých situací a popřál mi hodně štěstí.“

Kategorie K 3: Specifické situace trans studujících

Respondenstvo bylo tázáno na informace ohledně specifických situacích, se kterými se setkávali v průběhu studia. Jedná se o situace, ve kterých se mohou objevit komplikace vycházející z trans identity studujících. Žádná ze škol, kde respondenstvo studovalo, nekontaktovala organizace pracující s trans osobami, které by jim v případném řešení daných situacích pomohly.

Subkategorie K 3a: Oslovování

Osm dotazovaných osob shodně odpovídalo, že s oslovováním neměly problém a spolužactvo i vyučující je oslovovali preferovaným jménem i rodem i před změnou jména. R4 uvedl: *„Jméno jsem měl vymyšlené ještě než jsem šel na střední, takže to jsem pak vlastně řešil s třídní a bylo na každém učiteli, jak to vezme nebo ne, jméno jsem si měnil až teď v půlce čtvrtáku a celou střední mi skoro každý říkal mým preferovaným jménem, i když měli seznamy a dokumenty se jménem starým. Po změně jména už i matikářka mi začala říkat v mužském rodě a novým jménem a nikdo to teď už vůbec neřeší.“* Shodnou situaci popisuje R12: *„Po coming outu, i když jsem ještě neměl změněné jméno, tak nebyl problém, abych všude vystupoval pod svým preferovaným jménem, podepisoval jsem se tak, psal seminárky, byl jsem tak uváděn i na neoficiálních seznamech. I po změně na neutrální jméno, které se již blížilo mému preferovanému, jsem nadále vystupoval pod mým preferovaným jménem, a ne pod neutrálním.“* Tři osoby (R2, R5 a R10) začaly být oslovovány preferovaným rodem po změně jejich jména na neutrální tvar. R10 odpověděl na otázku, zda mu bylo umožněno používat preferované jméno i před oficiální změnou, takto: *„Ne, nebylo. Jakmile jsem změnil jméno na neutrální, říkali mi všichni tím neutrálním, ale ne preferovaným.“* Jedné osobě nebylo umožněno používání preferovaného jména a rodu vůbec.

Subkategorie K 3b: Toalety

Respondenstvo bylo dotazováno, zda jim bylo umožněno používat toalety odpovídající jejich genderu. Na tuto otázku shodně odpovědělo sedm osob, že jim používání těchto prostor bylo umožněno. R4 uvedl: „*Toalety u nás nikdo moc neřeší, takže jsem mohl chodit, jak mi bylo příjemné, ale na to jsem si zvykl až někdy ve druháku, kdy se mnou musel někdo chodit, aby zjistil, jestli tam někdo je, teď už chodím na klučičí sám a jsem úplně v klidu.*” Respondenstvu R3 a R12 bylo řečeno, že mají používat toalety pro učitele či pro vozičkáře, od kterých dostali klíče. R12 řekl: „*Když jsem to ve škole oznámil a ptal jsem se, jestli můžu tedy používat i klučičí záchody, tak mi ředitel řekl, že to asi ne, ale že můžu používat záchod pro učitele, který byl současně i bezbariérový, takže jsem od něj dostal klíč. Po nějakém čase jsem ale sám od sebe začal na klučičí záchody chodit, protože naše třída se nacházela v přízemí a ten učitelský záchod byl v druhém patře. Ze začátku jsem ale chodil pouze o hodinách.*” Dotazovaným osobám R1 a R9 nebylo umožněno toalety odpovídající jejich genderu používat. R9 řekl: „*Bylo mi řečeno, že na pánské toalety mohu docházet až ve chvíli, kdy budou víc působit hormony a budu mít alespoň po jedné operaci.*” R10 se používání školních toalet vyhýbal, uvedl: „*Nikdy jsme se o tom nebavili. Já se snažil záchodům vyhýbat. Nebylo mi příjemné chodit ani na dámské, ani na pánské. U dam jsem myslím nebyl vítán – „když chceš být chlap“ – a u pánů taky moc ne – „vždyť nejseš chlap“. Nikdo mi to takhle nikdy neřekl, ale necítil jsem se dobře, tak jsem tam skoro raději ani nechodil.*”

Subkategorie K 3c: Školní pobyty

Tři z dotazovaných osob (R5, R9 a R11) nemají se školními pobyty zkušenosti, od počátku jejich tranzice se žádných akcí, které by vyžadovaly přespání neúčastnily. Pouze jedna z dotazovaných osob (R1) byla při školních pobytech ubytována samostatně. O jedné ze svých zkušeností říká: „*Měla jsem vlastní jednolůžkový pokoj v hotelu.*” Respondenstvo R4 a R12 muselo být při vícedenních akcích na pokoji společně se studujícími dle jejich pohlaví, varianta ubytování se spolužactvem odpovídající jejich genderu byla školou zamítnuta. R4 uvedl: „*Přes noc jsem byl jen v prváku na lyžáku s třídou a tam jsem na pokoji musel být s holčkama, což bylo celkem nepříjemné.*” Zbylým šesti bylo umožněno být na pokoji s tím, s kým chtěli. R2, R7 a R10 byli na jejich žádost ubytováni se spolužactvem odpovídající jejich genderu. R7 řekl: „*Byl jsem na pokoji s klukama. Nikdo s tím neměl problém.*” Dotazovaným osobám R3, R6 a R8 bylo také vyhověno, ale preferovaly ubytování se

studujícími dle jejich pohlaví především proto, že se mezi nimi cítily bezpečněji a pohodlněji. R3 sdělil: „Na učilišti jsem se několikrát účastnil několikadenních zájezdů. Vždy jsem si vyžádal pokoj se spolužačkami (kamarádkami). Jako obecné odůvodnění pro zbylé spolužáky na zájezdu stačilo ze začátku uvést, že je to jedno, protože jsem gay. S vedoucí zájezdu jsem však byl domluven v soukromí, takže ta věděla, proč nechci být na pokojích s chlapci. Nikdy jsem se na zájezdu na učilišti nesetkal s problémy, převlékal jsem se na toaletách nebo v koupelně.“ R3 také popsal svoji pozdější zkušenost ze studia na vysoké škole: „Na vysoké jsem se dosavadně zúčastnil dvou akreditovaných zájezdů (exkurzí do přírody). Na prvním jsem měl pokoj s mužskými kolegy, převlékání jsem opět řešil na toaletě nebo v koupelně. Měli jsme všichni společně „otevřené“ sprchy, chodil jsem tam proto až pozdě v noci. Na druhé exkurzi jsme spali v šesti s kolegy i kolegyněmi v jedné místnosti, neboť jsme byli již studenti nad limit pokojů, a tam jsem se většinou převlékal schovaný ve spacáku, nebo opět na toaletě či v koupelně.“

Subkategorie K 3d: Tělesná výchova

Šest dotazovaných osob bylo z tělesné výchovy uvolněno. R8 uvedl: „Byl jsem uvolněn, ale měl jsem s tělocvikem problém od doby, co se rozdělovali kluci od holek. V té holčičí energii, šatnách a takovém... intimně ženském prostředí jsem si připadal velmi nepatřičně. Ale naštěstí se povedla zajistit omluvenka.“ Responzenstvo R1, R4 a R11 navštěvovalo hodiny tělesné výchovy společně se spoužactvem odpovídající jejich genderu. R4 sdělil své zkušenosti takto: „Učitelé na TV byli oba též úžasní a mohl jsem se od začátku převlékat s klukama, mohl jsem s něma být ve skupině, ale zároveň jsem si mohl vybrat, jestli chci mít těžší testy na známky (například kliky – klasické pro kluky, nebo na kolenech pro holky) a jelikož jsem na základce chodil na různé sportovní turnaje, tak jsem chodil i dále na střední, tam jsem hrál za holky, to bylo jediné, co mě trošku štvalo, ale jinak všechno úplně úžasné.“ Možnost účastnit se hodin tělesné výchovy se studujícími odpovídajícího genderu byla nabídnuta i dotazovaným R6 a R7, ale ti se rozhodli, že tuto variantu nechťejí. K tomu R6 řekl: „Na střední jsem byl s děvčaty na tělocviku. Učitelka na tělák mne brala jako normálního kluka a oslovovala mne tak. Holkám nijak nevadilo, že jsem se převlíkal mezi nimi a byl tam s nimi. Bylo mi nabídnuto, že mohu chodit na TV s kluky, avšak na to jsem se necítil dost komfortně, jelikož nemám za sebou žádné operace a převlíkání mezi nimi

by mi dělalo problém. Kluci mě sice berou v pohodě, ale jejich skupina měla spojený tělák ještě s jinou třídou, kterou jsem vůbec neznal, a nechtěl bych se tam mezi nimi promenádovat.” Poslední z dotazovaných (R10) musel navštěvovat hodiny tělesné výchovy dle jeho úředního pohlaví, s touto variantou se ale cítil komfortně. Na otázku ohledně průběhu hodin tělesné výchovy odpověděl: *„Hodiny probíhaly úplně stejně, jako dopsud. Škola mě nechala cvičit s holkama kvůli rodnému číslu, prý by to nešlo jinak. Nevadilo mi to, věděl jsem, že kluci by mě „ušlapali“ – byli to namakaní sportovci, kteří rychle běhali, dobře skákali a nebáli se dávat těla. V době, kdy jsem byl na střední, bych to nedal fyzicky.”*

5 Závěr výzkumného šetření

V této kapitole jsou shrnuty získané informace od respondenta v kontextu výzkumných otázek. Získané informace nelze zobecňovat, neboť se jednalo pouze o malý vzorek respondenta a jejich konkrétní, individuální zkušenosti. Hlavním cílem výzkumného šetření bylo zjistit, s jakým přístupem po coming outu mají konkrétní trans studující ve školním prostředí zkušenosti. V této souvislosti byly položeny tři výzkumné otázky.

5.1 VO 1: Zkušenost s přijetím kolektivem spolužactva

Na základní škole coming out spolužactvu neproběhl u nikoho z respondenta. Všichni z dotazovaných provedli svůj coming out spolužactvu až na střední škole.

Zkušenosti s přijetím kolektivem spolužactva po coming outu mělo respondenta z větší části pozitivní. Devět z dvanácti dotazovaných osob uvedlo pouze pozitivní zkušenosti. Spolužactvo bylo zvědavé, ptalo se na otázky, ale bylo velmi podporující a chápající. Dvě z dotazovaných osob se nejprve setkaly s negativními zkušenostmi. Po kterých se rozhodly střední školu změnit. Na další škole, pak měly i tyto dvě osoby, zkušenosti pozitivní. Jen jedna osoba měla se spolužactvem jen negativní zkušenost, ale i přesto studium neukončila, v době rozhovoru měla těsně před maturitou.

Způsob sdělení spolužactvu byl různý, a to od frontálního sdělení veškerému spolužactvu, přes coming out vybraným osobám a až poté ostatním až po sdělení přes sociální síť. Způsob sdělení neměl vliv na reakci spolužactva.

Více než polovina respondenta (7 z 12) také uvedla, že první osobou, které se ve škole svěřila, byl někdo ze spolužactva.

5.2 VO 2: Zkušenost s přístupem vyučujících po coming outu

Zkušenosti s reakcemi vyučujících byly různorodé od negativních, kdy docházelo ze strany třídní učitelky k rozdílnému přístupu, kvůli trans identitě, přes neutrální reakce, kdy genderová identita byla vyučujícím lhostejná, až po velmi pozitivní reakce, kdy se respondenta dostávalo plného přijetí a podpory. Většina dotazovaných se setkala jen s ojedinělými negativními reakcemi vyučujících. Ve dvou případech se jednalo o odmítavé reakce z důvodu náboženské víry vyučujících.

Způsob sdělení byl v případě třídních vyučujících vždy osobní. U ostatních vyučujících se objevovaly dva způsoby sdělení. První způsob byl takový, že ostatní vyučující informoval třídní vyučující ať už jednotlivě či na poradě. Druhým způsobem bylo to, že si jednotlivé vyučující obešlo respondentstvo samo.

Největší neshoda v odpovědích byla mezi dotazovanými osobami se zkušenostmi s vedením školy. Tyto zkušenosti byly rovnoměrně rozděleny na negativní a pozitivní. Největší potíže mělo tedy respondentstvo s vedením školy, které jim působilo komplikace a znesnadňovalo studium na střední škole. Přesto z toho nelze vyvozovat žádné závěry, neboť se jednalo o konkrétní zkušenosti čtyř dotazovaných osob.

5.3 VO 3: Zkušenost s řešením specifických situací

V rámci této výzkumné otázky byly zkoumány čtyři konkrétní oblasti. Jednalo se o oslovování, používání genderově segregovaných prostor, školní pobyty a tělesnou výchovu. Zkušenosti s řešením specifických situací, se kterými se trans studující setkávali, byly velmi rozmanité. Každá škola se k řešení postavila jiným způsobem. Jednání škol bylo velmi nejednotné. Z nejednotnosti postupů vyplývá vliv absence podpůrných materiálů a doporučení, jimiž by se školy mohly řídit. Lze tedy usoudit, že dostupnost volně přístupné metodiky by byla pro školy velkým přínosem.

Řešení těchto situací vyžaduje citlivý a inkluzivní přístup, který respektuje potřeby všech studujících.

Oslovování

S oslovováním měla velké obtíže jen jedna z dotazovaných osob, které nebylo umožněno užívání preferovaného jména a rodu. Ostatní z dotazovaných byli oslovováni preferovaným rodem.

Dotazovaní se setkávali s komplikacemi, pokud jejich údaje v oficiálních dokumentech nesouhlasily s používaným jménem. Nesoulad reality s třídní knihou či studijními informačními systémy způsoboval obtíže při suplování nebo setkání s novými vyučujícími. Tato situace vyžadovala provedení coming outu dalším osobám.

Používání toalet

Co se týkáni používání toalet, tak v této oblasti se respondentstvo setkávalo s variantami, kdy jim nebylo umožněno používat toalety odpovídající jejich genderu, dále kdy jim byly vyhrazeny samostatné toalety. Poslední variantou bylo to, že jim bylo používání odpovídajících toalet umožněno. V několika případech, kdy jednání školy bylo respektující a přijímající a bylo trans studujícím umožněno používání daných toalet, se sami trans studující rozhodli používat toalety dle jejich přiřazeného pohlaví z důvodu většího komfortu a obavy ohledně své bezpečnosti.

Školní pobyty

Respondentstvo, které mělo se školními pobyty zkušenosti, uvádělo především pozitivní reakce. Pouze dvěma dotazovaným osobám bylo nařízeno sdílet ubytovací prostory s osobami dle jejich pohlaví. Zbylému respondentstvu byla umožněna volba, s kým chtějí pokoje sdílet, či jim byl nabídnut samostatný pokoj.

Tělesná výchova

Polovina respondentstva byla z tělesné výchovy uvolněna, což ale není ideální řešení. Genderová identita a dysforie nejsou dle mého názoru dostatečným důvodem k uvolnění z tělesné výchovy. Fyzická aktivita je pro vývoj dospívajících důležitá.

Z osob, které nebyly uvolněny, se polovina účastnila hodin tělesné výchovy společně se spolužactvem odpovídajícího genderu a druhá polovina nikoliv.

Závěr

Tato práce byla věnována tématu přijetí trans studujících ve školním prostředí. V teoretické části byly definovány pojmy, které jsou pro orientaci v oblasti genderové rozmanitosti důležité. Byly využity především zahraniční zdroje, které se touto tematikou zabírají podstatně více a mnohem podrobněji než zdroje české, kterých je nedostatek.

V praktické části bylo provedeno kvalitativní výzkumné šetření formou polostrukturovaných rozhovorů. Respondentem bylo 12 trans osob, které prošly coming outem v průběhu svého vzdělávání na základní či střední škole. Cílem práce bylo zjistit, s jakým přístupem po coming outu mají konkrétní trans studující ve školním prostředí zkušenosti. Pro dosažení cíle práce byly stanoveny tři výzkumné otázky.

Výzkum byl věnován tomu, jak byli trans studující po svém coming outu přijati kolektivem spolužactva a vyučujícími. A také se zabýval tím, jak škola přistupovala k řešení specifických situací, mezi něž patřilo používání preferovaného jména a rodu, využívání genderově segregovaných prostor, ubytování na školních pobytech a účast na hodinách tělesné výchovy dle genderové identity jedince. Výsledky představují konkrétní zkušenosti trans studujících se školním prostředím. Popis výsledků výzkumu obsahuje velké množství konkrétních zkušeností, na jejichž základě bylo zpracováno shrnutí výzkumného šetření.

Z výzkumného šetření vyplynulo, že zkušenosti trans studujících jsou velmi různorodé a objevují se nejednotná řešení. To odráží současnou situaci v českém prostředí, kdy chybí metodika, či konkrétní doporučení, které by tuto tematiku zpracovávalo a dávalo školám podněty a návody, jak s trans studujícími jednat. Celkově ale byly zkušenosti respondentů spíše pozitivní, tudíž již nyní se vyskytují školy, které dokázaly s trans studujícími pracovat, i když řešení nebyla vždy dokonalá. Můžeme se dále snažit, aby se situace do budoucna jen zlepšovala.

Výsledky výzkumu tak přináší náhled do tématu trans studujících a nabízí jako inspiraci možná řešení situací, se kterými se trans studující ve školním prostředí setkávají a při nichž narážejí na bariéry systémové, ale i lidské. Tato práce tedy může sloužit jako základ pro další zkoumání této tematiky.

Seznam použitých informačních zdrojů

1. AMERICAN PSYCHIATRIC ASSOCIATION. *Gender dysphoria*. [online]. [cit. 2022-28-05]. Dostupné z: <https://www.psychiatry.org/patients-families/gender-dysphoria>
2. BEŇOVÁ, K. *Analýza situace lesbické, gay, bisexuální a transgender menšiny v ČR*. Praha: Úřad vlády ČR, 2007. ISBN 978-80-87041-33-8.
3. *České školy pod lupou: výzkum homofobie a transfobie na školách: Czech schools through the looking glass: national research on homophobia and transphobia*. Praha: Platforma pro rovnoprávnost, uznání a diverzitu, 2016. Výzkumné zprávy (Platforma pro rovnoprávnost, uznání a diverzitu). ISBN 978-80-88175-03-2.
4. DOLEŽALOVÁ, P., HEUMANN, V., ORLÍKOVÁ, B., Hull-ROCHELLE, G., PAVLICA, K., et al. *Rozvoj duševní pohody u transgender klientů. Poznatky a holisticky orientovaný terapeutický přístup*. Klecany: Národní ústav duševního zdraví, 2021. ISBN 978-80-87142-44-8.
5. DOMÍNGUEZ-MARTÍNEZ, T., ROBLES, R. Preventing Transphobic Bullying and Promoting Inclusive Educational Environments: Literature Review and Implementing Recommendations. *Archives of medical research* [online]. 2019, 50(8), s. 543–555. [cit. 2024-29-06]. ISSN 0188-4409 Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.arcmed.2019.10.009>
6. FAFEJTA, M. *Sexualita a sexuální identita-Sociální povaha přirozenosti*. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1030-6.
7. FAFEJTA, M. *Úvod do sociologie pohlaví a sexuality*. Věrovany: Jan Pizskiewicz, 2004. ISBN 80-867-6806-6.
8. FIFKOVÁ, H. *Transsexualita a jiné poruchy pohlavní identity*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-1696-1.
9. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80262-0982-9.

10. HENZEL, L. *Back me up!: Rights of Trans Children under the convention on the Rights of the Child*. Berlin: Transgender Europe, 2016.
11. HEUMANN, V. *Transgender žáci a studenti: inkluze ve školním prostředí* [online kurz]. 2023.
12. JANOŠOVÁ, P. *Dívčí a chlapecká identita: vývoj a úskalí*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-802-4722-849.
13. JULES A JIM. O nás. *Julesajim.cz* [online]. 2023 [cit. 2024-07-07]. Dostupné z: <https://julesajim.cz/o-nas/kdo-jsme/>
14. KADLECOVÁ, T., KOSTIHA, S., MACHÁČKOVÁ, M., PAVLICA, K., et al. *Specifika sociální práce respektující genderovou, sexuální a vztahovou rozmanitost*. Praha: AMOS repro, 2020. ISBN: 978-80-908096-4-2
15. MAŘÍKOVÁ, H., PETRUSE, M., VODÁKOVÁ, A. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum. 1996. ISBN 80-7184-311-3.
16. MEZIPATRA. *Mezipatra na školách*. [online]. [cit. 2024-07-07]. Dostupné z: <https://www.mezipatra.cz/program/mezipatra-na-skolach.html>
17. MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1362-4.
18. *MKN-10: mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů: desátá revize: obsahová aktualizace k 1.1.2018*. Praha: Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR, 2018. ISBN 978-80-7472-168-7.
19. *Nález Ústavního soudu České republiky ze dne 24.04.2024, sp. zn. Pl. ÚS 52/23*. [online]. [cit. 2024-07-07]. Dostupné z: https://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/Tiskova_mluvci/Publikovane_nalezky/2024/PI-52-23_AN_s_disenty.pdf
20. OAKLEYOVÁ, A. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-403-6.
21. PARCELAY, R. 17 School Districts Debunk Right-Wing Lies About Protections For Transgender Students. 2015. Media Matters for America

22. *RainbowHas: Rights Through Alliances: Innovating and Networking both Within Homes and Schools* [online]. Ararteko: Ombudsman of the Basque county, 2015. [cit. 2024-29-06]. Dostupné z: <https://www.ararteko.eus/en/rainbowhas-rights-through-alliances-innovating-and-networking-both-within-homes-nd-schools>
23. *Schools In Transition: A Guide for Supporting Transgender Students in K-12 Schools* [online]. San Leandro: Gender Spectrum, 2015. [cit. 2023-12-04]. Dostupné z: https://gender-spectrum.cdn.prismic.io/gender-spectrum%2F7c4c63b2-52f2-4cb0-a48f-dd049bf6962c_schools-in-transition-2015-min.pdf
24. *Schools Transgender Guidance* [online]. Truro: The Intercom Trust & Devon and Cornwall Police, 2015. [cit. 2024-17-03]. Dostupné z: https://www.proceduresonline.com/trixcms2/media/16453/transgender_guidance_booklet_2015-1.pdf
25. SEELMAN, K. L. Transgender Adults' Access to College Bathrooms and Housing and the Relationship to Suicidality. *Journal of Homosexuality* [online]. 2016, 63(10), s. 1378-1399 [cit. 2024-17-03]. ISSN 0091-8369. Dostupné z: https://scholarworks.gsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1065&context=ssw_facpub
26. SLOBODA, Z. *Dospívání, rodičovství a (homo)sexualita*. Praha: Pasparta, 2016. ISBN 978-80-88163-09-1.
27. SMETÁČKOVÁ, I., BRAUN, R. *Homofobie v žákovských kolektivech: homofobní obtěžování a šikana na základních a středních školách - jak se projevuje a jak se proti ní bránit: doplňkový výukový materiál pro ZŠ a SŠ včetně didaktické aplikace tématu*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2009. ISBN 978-80-7440-016-2.
28. SMETÁČKOVÁ, I. *Gender ve škole*. Praha: Otevřená společnost, o.p.s., 2006. ISBN 80-903331-5-X
29. STEENSMA, T. D., et al. *Desisting and persisting gender dysphoria after childhood: A qualitative follow-up study*. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, [online]. 2011. 16(4), 499-516. [cit. 2024-07-07]. Dostupné z <https://doi.org/10.1177/1359104510378303>

30. TGEU. *Trans Rights Map*. [online]. 2023. [cit. 24-19-03]. Dostupné z: <https://transrightsmap.tgeu.org/>
31. TRANS FAMILIES. *Understanding transitions* [online]. 2020. [cit. 24-19-03]. Dostupné z: <https://transfamilies.org/understanding-transitions/>
32. TRANSPARENT, Z.S. *Kdo jsou trans lidé*. [online]. [cit. 2022-28-05]. Dostupné z: <https://jsmetransparent.cz/kdo-jsme/>
33. TRANSPARENT, Z.S. *Pro školy*. [online]. [cit. 2024-13-03]. Dostupné z: <https://jsmetransparent.cz/vzdelavani/pro-skoly/>
34. TRANSPARENT, Z.S. Průvodce tranzicí pro trans* lidi. [online]. 2021. [cit. 2024-13-03]. Dostupné z: https://jsmetransparent.cz/wp-content/uploads/2021/04/Pruvodce_tranzici_pro_trans_lidi.pdf
35. VALDROVÁ, J., KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, B., PACLÍKOVÁ, P. *Kultura genderově vyváženého vyjadřování*. Praha: MŠMT, 2010
36. Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, ve znění platném od 17.2.2005. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2005-72>
37. WAAL, H. A. D., COHEN-KETTENIS, P. T. Clinical management of gender identity disorder in adolescents: A protocol on psychological and paediatric endocrinology aspects. *European Journal of Endocrinology*, [online]. 2006 155(1), S131–S137. [cit. 2024-07-07]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1530/eje.1.02231>
38. WORLD HEALTH ORGANIZATION. *ICD-11: International Classification of Diseases, Eleventh Revision*. 2022. [online]. [cit. 2022-28-05]. Dostupné z: <https://icd.who.int/browse11/l-m/en#/http://id.who.int/icd/entity/411470068>
39. Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování (zákon o zdravotních službách), ve znění platném od 8.12.2011. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2011-372?text=z%C3%A1kon+o+zdravotn%C3%ADch+slu%C5%BEB%C3%A1ch>
40. Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění platném od 22.3.2012. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>

Seznam příloh

Příloha 1 – Polostrukturovaný rozhovor – otázky

Příloha č. 1

Otázky

Úvodní otázky

- Jak se identifikuješ?
- V jaké fázi tranzice jsi a kolik je ti let?
- Jaké další kroky případně plánuješ?
- Kdy sis uvědomil* svou odlišnost?
- Komu ses svěřil* jako prvnímu a jak to přijali?
- Máš podporu v rodině?

Školní prostředí

- V jakém ročníku ZŠ/SS jsi to sdělil* ve škole?
- Komu prvnímu jsi to ve škole řekl*?
- Jak ti pomáhala rodina s komunikací se školou?
- Jak jsi to řekl* spolužákům a jak to přijali?
- Jak jsi to oznámil* třídnímu učiteli a jak to přijal?
- Jak jsi to řekl* ostatním učitelům a zaměstnancům školy a jaká byla jejich reakce?
- Jak probíhaly hodiny tělesné výchovy?
- Mohl* jsi navštěvovat tebou preferované toalety?
- Pokud jsi byl* se školou někde přes noc, jak to probíhalo?
- Bylo ti umožněno užívat své preferované jméno i před oficiální změnou?
- Změnilo se něco po nějaké době?
- Jaká je situace nyní?
- Je něco, co bys chtěl* dodat?